

VI. Filosoofilise proosa esiletõus

The Rise of Philosophical Prose

Antiikfilosoofia tõlkimise võimalused avanesid alles 1980. aastail. 1940-1991 oli filosoofia tõlkimine Eestis otseselt seotud nn marksistliku-leninistliku filosoofia suunaga, mil õhtumaise mõtteleooga seotud tekstide ilmumine oli takistatud valitseva ideoloogia tõttu. Seda ilmestab asjaolu, et Platoni *Pidusöögi* esimesest tutvustusest eesti keeles 1915. a. kulus dialoogi ilmumiseni 70 aastat. Pole juhus, et just Platoni *Pidusöök* ja *Sokratase apoloogia* on esimesed eesti keelde jõudnud antiikfilosoofia terviktõlked. **Astrid Kurismaa** (1926-1982) tõlke järelsõnas mainib **Jaan Unt** (1947-2012), et *Pidusöök* on olnud üheks Platoni loetavaimaks teoseks juba antiikajast peale ja pannud aluse iseseisvale kirjanduslikule dialoogivormile, arutlemaks mingil kindlal teemal.

Possibilities to translate classical philosophy emerged only during the 1980s. From 1940 to 1991 the translation of philosophy in Estonia was directly connected to the so called Marxist-Leninist philosophy and the publication of texts pertaining to the occidental history of ideas was hindered because of the ruling ideology. This is exemplified by the fact that it took 70 years from the first Estonian rendering of Plato's *Symposium* (*Pidusöök*) in 1915 to publish the dialogue. It is no accident that the first full-text translations of classical philosophy into Estonian are Plato's *Symposium* and *Apology*. In the foreword of **Astrid Kurismaa's** (1926-1982) translation, **Jaan Unt** (1947-2012) clarifies that *Symposium* has been among Plato's most read works already since the antiquity thus laying the foundation to the independent format of literary dialogue for the discussion of a certain subject.

Marcus Aureliuse nõudmine iseendale, et "elama peab nii, nagu mõtled, ja mõtlema peab end sundima, nii nagu õige on, ilma valeta," võiks pidada J. Undi tõlkijakreedoks, mille parafraseeris Ain Kaalep: „*Elada (ja ka tõlkida) ilma valeta!*”

The demand of Marcus Aurelius “life should be the way our thoughts make it, and we should make us think the right way, without lies” may be regarded as Unt's translator's credo that was paraphrased by Ain Kaalep: *Live (and translate) without Lies!*

Platoni teoste tõlkimine jätkus 2003. a., kui Ilmamaa kirjastus alustas Platoni *Teoste* väljaandmist, avakõite koostajaks Tartu Ülikooli usuteaduskonna õppejõud **Marju Lepajõe** (sünd. 1962), tõlkijaks lisaks eelnimetatuile ka noorema põlvkonna klassikaline filoloog Sven-Erik Soosaar (sünd. 1973). M. Lepajõe süvakommentaare ja terminiselgituste taga on soov edastada filosoofilise teksti selgust, lihtsust ja puhtust. Tema sõnusi on eesti keelele, erinevalt nt inglise, saksa või prantsuse keelest, loomulikke süntaktilisi paralleele vanakreeka keelega, mistõttu on võimalik saavutada loomulik ja voolav tõlge. Samavõrd oluliseks eelduseks peab ta filosoofilise teose terviklikkuse edastamisel põhjalikke kommentaare, ent neid tuleb lisada mõõdotundlikult, et mitte lämmatada allikaid.

The translation of Plato continued in 2003 when Ilmamaa publishing house started issuing Plato's *Works* of which the first edition was compiled by **Marju Lepajõe** (born in 1962), Lecturer at the Faculty of Theology, University of Tartu, and which in addition to the translators mentioned above also included a translation of a younger classical philologist, Sven-Erik Soosaar (born in 1973). What can be seen behind Lepajõe's profound comments and explanations of terminology is a wish to convey the clarity, simplicity and purity of a philosophical text. According to Lepajõe, contrary to the English, German or French languages natural syntactic parallels can be drawn between Estonian and Ancient Greek, which makes it possible to master a natural and fluent translation. For her a precondition of equal importance in order to render the integrity of philosophical works is detailed comments, but those have to be supplied in moderation not to smother the sources.

Filosoofilise proosa tõlkimise juures kestab alates 1990. aastaist tänuväärne koostöö Avatud Eesti Fondiga. Avatud Eesti Raamatu sarjas on paljude Lääne filosoofia tõlgete hulgas avaldatud valik Platoni, Aristotelese, Seneca ja Cicero teoseid. Neist **Ilmar Vene** (sünd. 1951) eestindatud Seneca *Moraalikirjad Luciliusele* kujunes 1996.a. tõlkesündmuseks ja algatas Eestis antiigiltõlke üle avaliku diskussiooni, mida viimaseil kümnendil ei ole Eestis rohkem juhtunud. Aasta jooksul ilmus ajakirjanduses koguni neli poleemilist artiklit (A. Lill, J. Unt, M. Lepajõe). Arutelu keskpunktis oli küsimus, kas teksti tuleks tõlkida filoloogiliselt täpselt ja järjekindlalt või peaks silmas pidama selle sügavama sisu edasiandmist, muutes lugemise sihtkeeles nauditavamaks.

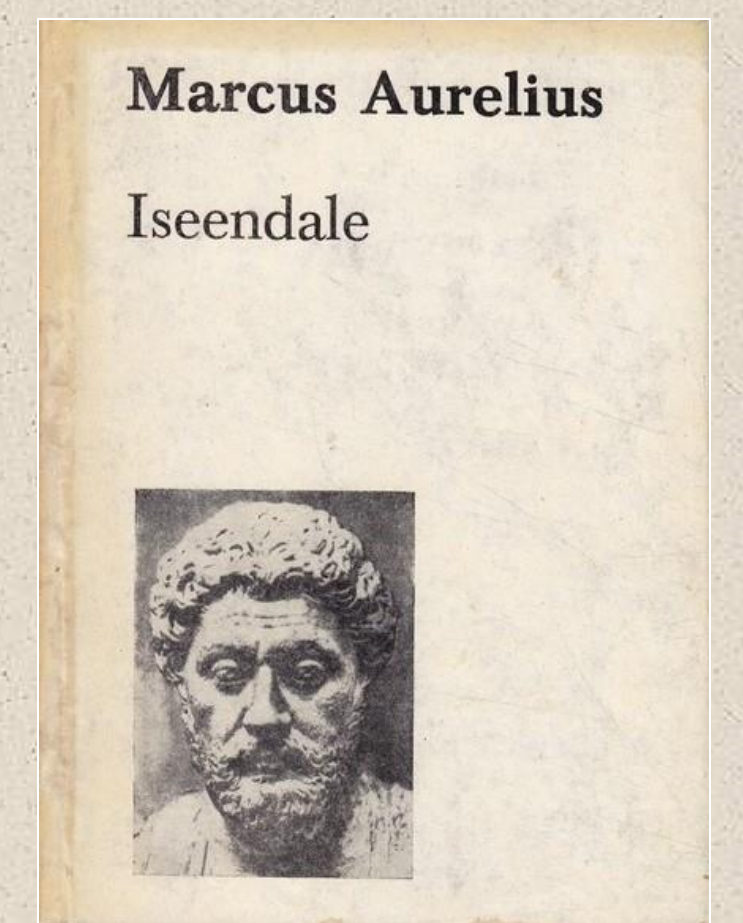
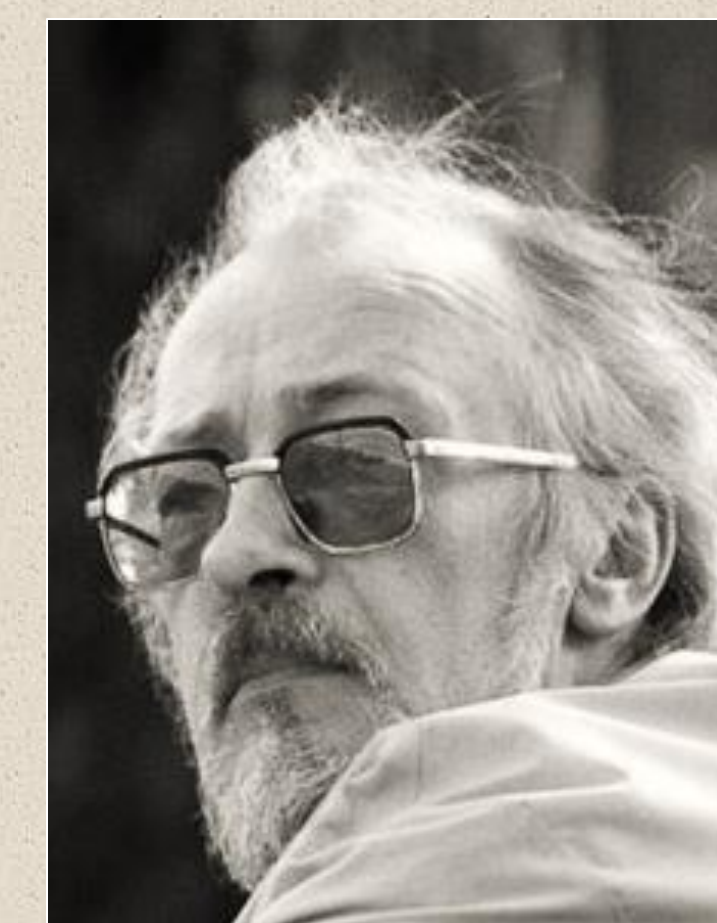
Since 1990, a rewarding cooperation exists with Open Estonia Foundation concerning the translation of philosophical prose: amongst many translations of Western philosophy Open Estonia Book (Avatud Eesti Raamat) series has published selections of works by Plato, Aristotle, Seneca and Cicero. From these Seneca's *Epistulae Morales ad Lucilium* in 1996, translated by **Ilmar Vene** (born in 1951) turned out to be a huge translational event that initiated a public discussion in Estonia concerning the translations from Classical Antiquity, a phenomenon that has not occurred again in Estonia in the last decades. In a year as many as four polemical articles appeared in the media (A. Lill, J. Unt, M. Lepajõe). The center of the discussion lay in whether a text should be translated with philological precision and consistency or rendering its profound content should be kept in mind making the reading in the target language a more pleasurable activity.

Seneca tõlkest alguse saanud arutelu filosoofiatõlke põhimõtete kohta oli üks ajendeid, miks Tartu Ülikooli klassikalise filoloogia professor **Anne Lill** (sünd. 1946) asus tõlkima Aristotelese teoseid. Nii *Nikomachose eetika* kui ka *Poliitika* järelsõnas ja kommentaarides juhib A. Lill tähelepanu terminoloogia täpsusele ja järjekindlusele. Ta nendib, et tõlkimisel peab arvestama eri autorite ja tekstide eripäraga - ei saa ju läheneda ühtmoodi Platonile, kes kasutab oma dialoogides poeetilist võrdlust, allegooriat või metafoori, ja Aristotelese teostele, mis mõjuvad pigem kuiva arutlusena.

The discussions on the translations of philosophy which began from the Seneca case spurred **Anne Lill** (born in 1946), Professor of Classical Philology, University of Tartu, to translate Aristotle's works. In the translator's notes and comments to both the *Nicomachean Ethics* as well as *Politics* Lill points at the precision and consistency of terminology. She states that in translating we must take into consideration the specificity of different authors and texts – it is not possible to give the same treatment to Plato, who uses poetic comparison, allegory and metaphors in his dialogues and to Aristotle's works that rather have an effect of a dry argumentation.

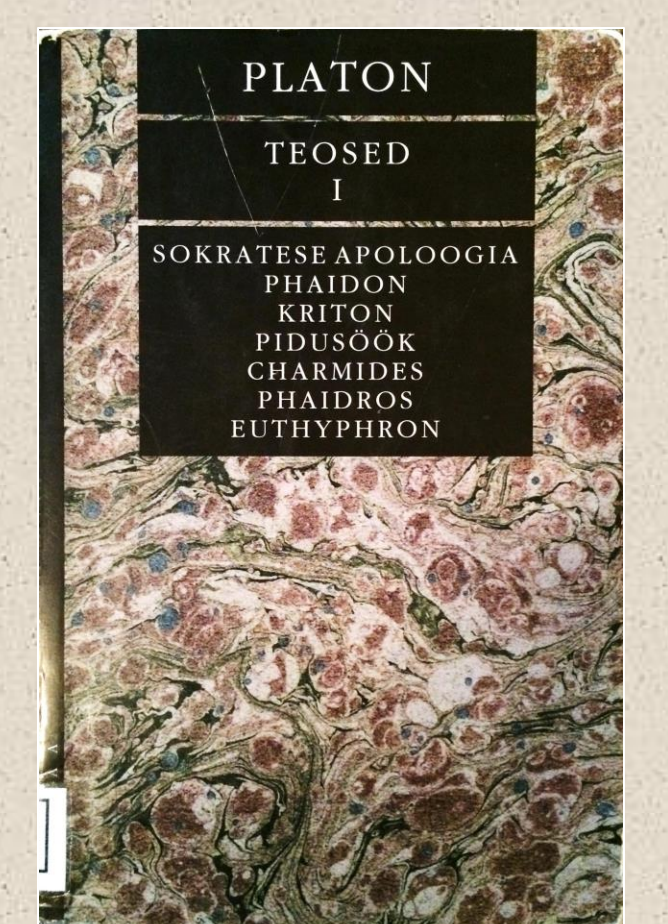
Teisi antiikproosa žanre on filosoofilise proosaga võrreldes eestindatud harva: meelelahutuslik-õpetuslikust proosast küll Aisopose valmid ning mõlemad teadaolevad ladinakeelsed romaanid, kuid peaaegu täiesti tõlkimata on kreeka romaan (v.a. Longose *Daphnis ja Chloe*). Proosa tõlkimisel on keskendunud Rooma poolele.

In comparison with philosophical prose, other genres of classical prose have been less translated: from entertaining-educational prose there are indeed Aesop's *Fables* and both of the known Latin novels, but what is almost entirely absent is the Greek novel (except Longus's *Daphnis and Chloe*). In translating prose the focus lies on Roman literature.

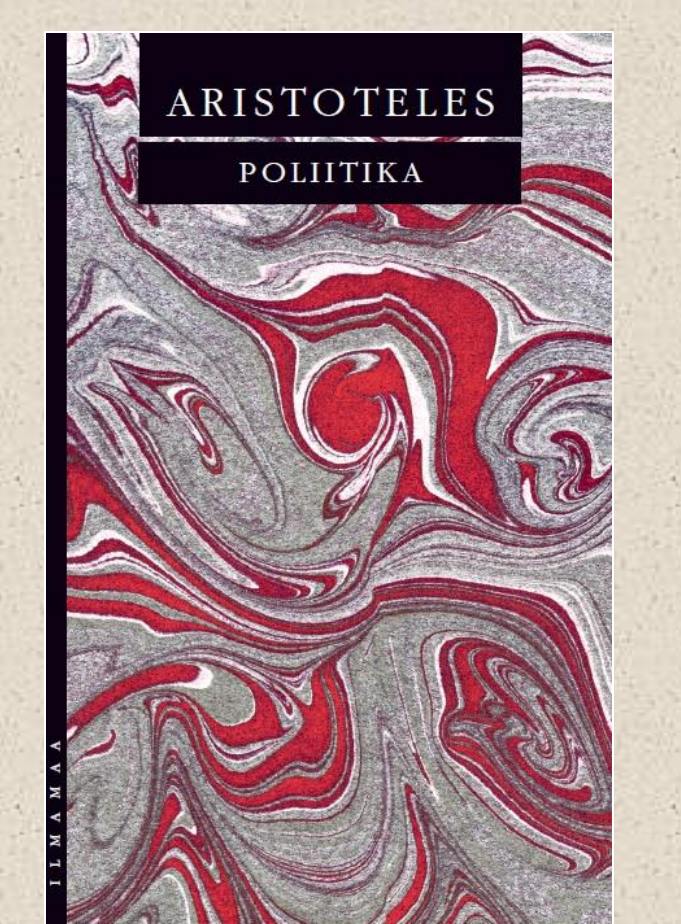
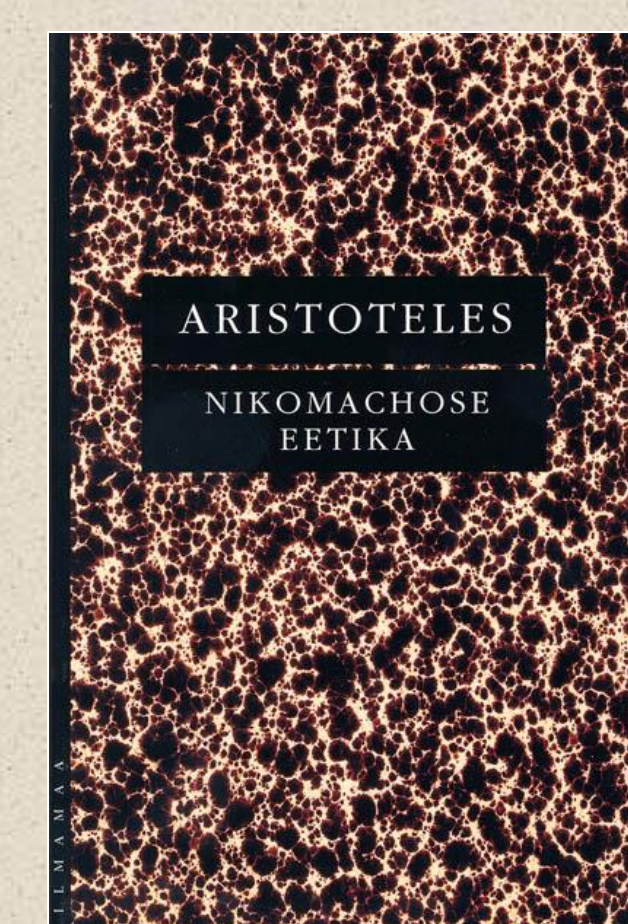
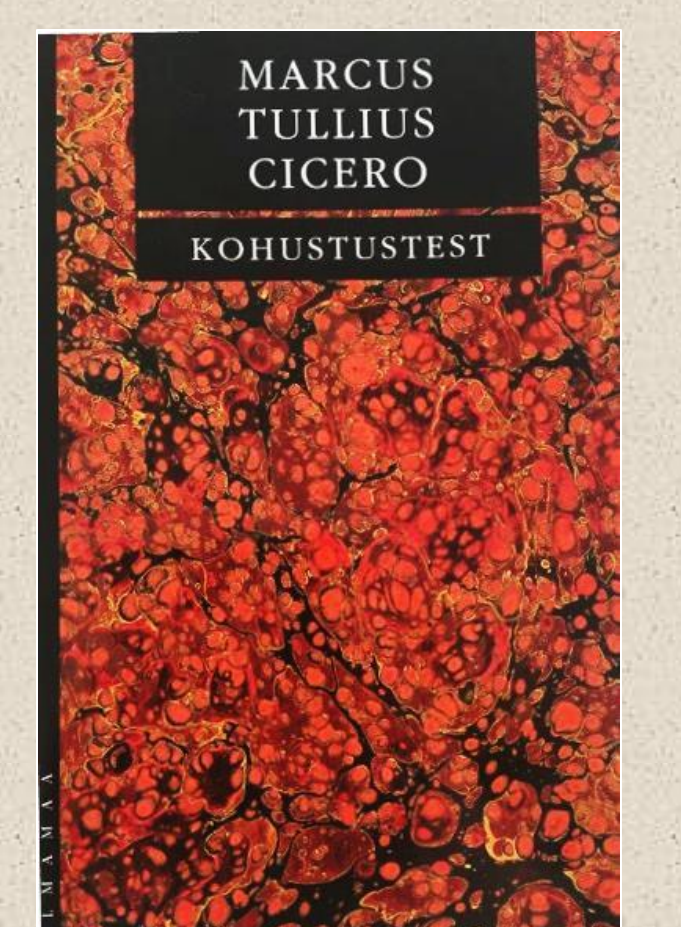
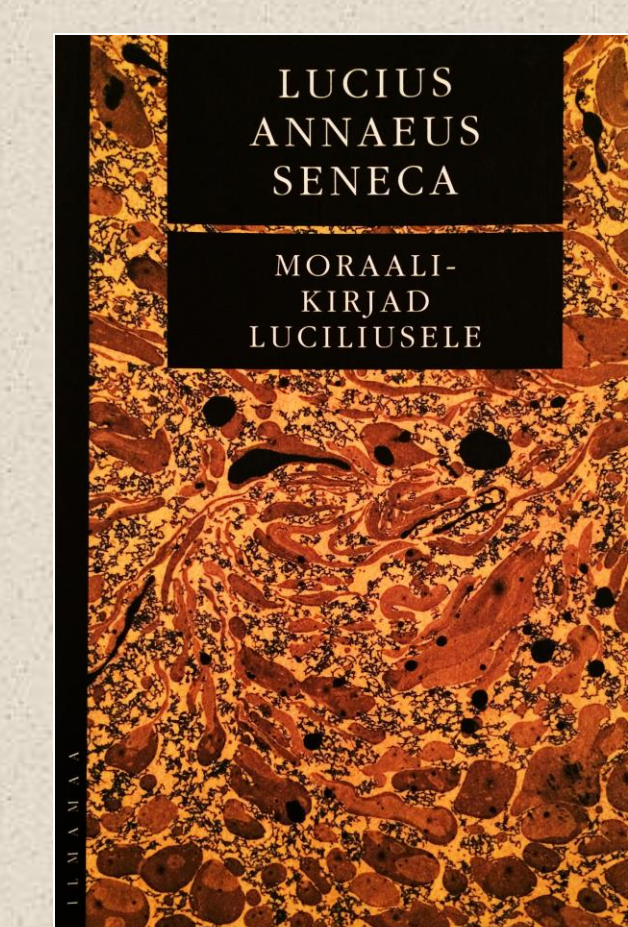
Koos J. Undi 1982.a. tõlkes ilmunud Marcus Aureliuse mõttepäevikuga *Iseendale* on A. Kurismaa Platoni tõlgete ilmumine antiikkirjanduse eestindamise loos märgiline, sest neist alates tõlgiti antiikfilosoofiat rohkem kui ühtki teist žanri.
Fotod: Tartu Ülikooli Raamatukogu ja erakogu

Together with Unt's translation of the series of thoughts and ideas by Marcus Aurelius *Meditations* in 1982, Kurismaa's translations of Plato have such significance in the Estonian translation history of classical literature that cannot be overestimated, because after the publication of these works the translations of classical philosophy surpass any other genre.
Photos: University of Tartu Library and private collection

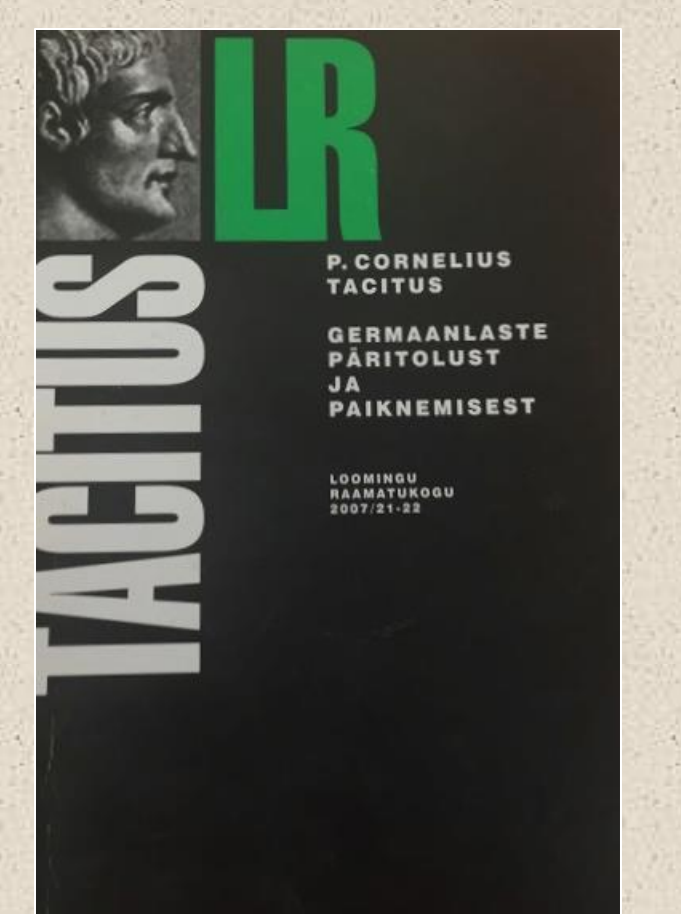
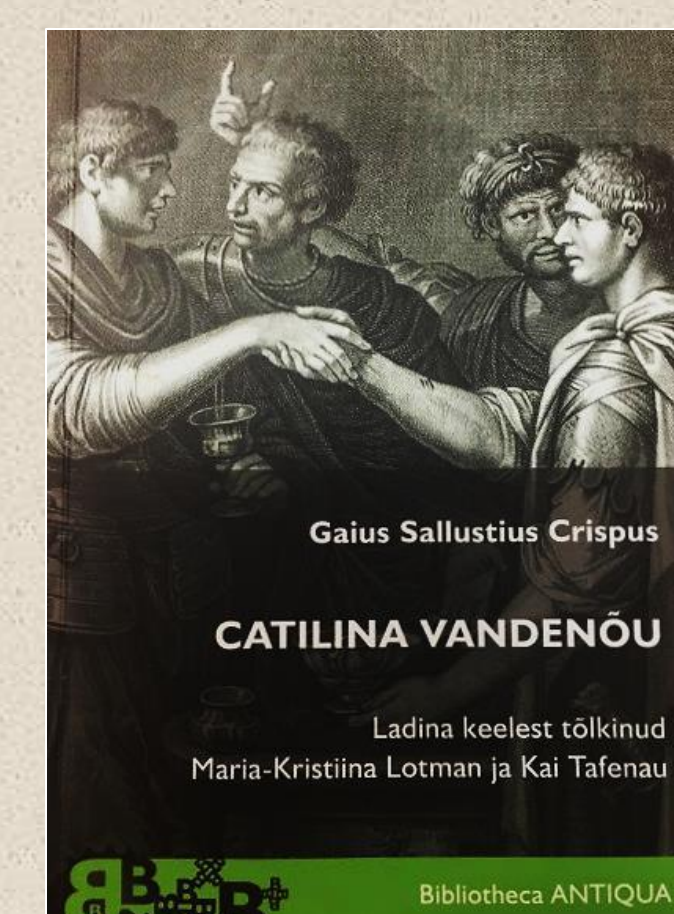
Ilmamaa kirjastus alustas Platoni *Teoste* väljaandmist, avakõite koostajaks Tartu Ülikooli usuteaduskonna õppejõud Marju Lepajõe.
Fotod: Tartu Ülikooli koduleht ja Tartu Ülikooli Raamatukogu

Ilmamaa publishing house started issuing Plato's *Works* of which the first edition was compiled by Marju Lepajõe.
Photos: Homepage of University of Tartu and Library of University of Tartu

Avatud Eesti Raamatu sarjas on paljude Lääne filosoofia tõlgete hulgas avaldatud valik Platoni, Aristotelese, Seneca ja Cicero teoseid.
Fotod: Tartu Ülikooli Raamatukogu

Open Estonia Book (Avatud Eesti Raamat) series has published selections of works by Plato, Aristotle, Seneca and Cicero.
Photos: University of Tartu Library

Produktiivne on olnud kursuseõdedest tõlkijatepaar Maria-Kristiina Lotman ja Kai Tafenu. Kristi Viidingu tõlge ainsast säilinud antiiketnograafiast (Tacituse *Germaanlaste päritolust ja paiknemisest*) on esimene e-raamatuna müüdav antiikkirjanduse eestindus.
Fotod: Tartu Ülikooli Raamatukogu

A productive pair of translators are coursemates Maria-Kristiina Lotman and Kai Tafenu. Kristi Viiding's translation of the only surviving classical ethnographic work (Tacitus's *De origine et situ Germanorum*) is the first translation of classical literature to be sold in e-book format.
Photos: University of Tartu Library